

**Ierom. lect. univ. dr. Rafael Povîrnaru,
Facultatea de Litere, Istorie și Teologie,
Universitatea de Vest, Timișoara**

„VOCEA DIVINULUI“ ÎN COMPOZIȚII RITUALICE ORTODOXE DE ORIGINE VESTIC – ROMÂNEASCĂ

***Abstract:** Regarding music as an act of worship within the Orthodox Church, we have the duty to emphasize both the historical framework of its development and the immediate profiling of the main contributors to the consolidation of the musical and ritual treasury. In this respect, the present material aims to bring to our attention some aspects that particularize the church music of Banat, as well as to bring into the light of the present some of the most important composers of such music. We have to remember that the Banat region, through its multi-confessional structure, has enjoyed a special cultural life since ancient times, which has always included music, from a popular and ecclesiastical aspect, both individually and chorally. These realities were based on the artistic sense of the local people, who preserved and manifested through chants, their entire Orthodox Christian life and experience.*

***Keywords:** Church, God, Music, Rite, Composer.*

Introducere

Atunci când se are în vedere definirea implicațiilor imediate ale muzicii bisericești asupra sufletului, realitatea impune o abordare mai largă, capabilă să evidențieze efectele pe care cântarea sacră le are asupra ființei umane. Plecând de la convingerea declarată și susținută actualmente de o serie importantă de studii, precum cele ale lui Andrew Mellas¹, care evidențiază forța emoției degajate de cântul biseri-

---

1. Andrew MELLAS, *Liturgy and emotions in Byzantium*, Cambridge University Press, 2020; Andrew MELLAS, „Liturgical emotions in Byzantine Hymns reimagining Romanos the Melodist’s on the victory of the Cross“, în: *Phronema*, 32, (2017), pp. 49-75.

cesc, trebuie menționat faptul că toată această realitate se datorează luminii tainice pe care rugăciunea cântată o poartă cu sine. Iar acest detaliu devine realitate ca urmare a ceea ce Părintele Patriarh Daniel afirma, respectiv faptul că muzica bisericească este „o evanghelie cântată”², fapt datorat convingerii că

„profunzimea teologică și spirituală a textelor liturgice este dată de adăparea lor permanentă din Sfintele Scripturi și din scrierile Sfinților Părinți ai Bisericii”³.

În ce privește bogata influență a Bibliei asupra muzicii, profesorul Konstantin Nikolakopoulos afirma că:

„Nu numai imnuri lirico-poetice, ci în aceeași măsură și unele pericope sau relatări biblice nou-testamentare au slujit fără îndoială ca izvoare de inspirație pentru imnografiile bizantine⁴ de mai târziu în compozițiile lor poetice”⁵.

În același timp, imnografia bisericească este ea însăși purtătoarea unei teologii profunde, „bogate în sensuri și lămuritoare pentru credincioșii Bisericii noastre”⁶, fapt care deschide noi și noi perspective pe care cântarea eclesială le revelează, contribuind în mod cu totul deosebit la formarea iconică a creștinului. Păstrând deci valențe de natură biblică⁷, catehetică, dogmatică, liturgică, dar și profund psihologică⁸,

---

2. † DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, <https://basilica.ro/cuvantul-rostit-de-patriarhul-romaniei-la-proclamarea-anului-omagial-si-comemorativ-2023-text-integral/>, accesat la 26.06.2023.

3. † DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, <https://basilica.ro/cuvantul-rostit-de-patriarhul-romaniei-la-proclamarea-anului-omagial-si-comemorativ-2023-text-integral/>, accesat la 26.06.2023.

4. Dintre cei mai de seamă imnografi ai Bisericii amintim: Sfântul Roman Melodul, Sfântul Ioan Damaschin, Sfântul Andrei Criteanul, Sfântul Teofan Mărturisitorul, Sfântul Cosma de Maiuma.

5. Konstantin NIKOLAKOPOULOS, *Imnografia ortodoxă la început și astăzi. Dicționar de termeni liturgici și imnologici*, Editura Basilica, București, 2015, pp. 14-15.

6. Konstantin NIKOLAKOPOULOS, *Imnografia ortodoxă la început și astăzi...*, pp. 14-15.

7. Despre originea biblică a imnografiei ortodoxe, vezi: Konstantin NIKOLAKOPOULOS, *Imnografia ortodoxă la început și astăzi...*, pp. 43-77.

8. Este cunoscut faptul că astăzi se dezvoltă o serie de programe chiar de factură universitară în care sunt reliefate efectele psihologice ale muzicii, îndeosebi ale celei de sorginte bisericească.

atât în proză, cât și în vers⁹, muzica ortodoxă sacră devine pentru fiecare dintre noi ambientul desăvârșitor al cunoașterii lui Dumnezeu, precum și a dimensiunii pnevmatico-antropologice care derivă din întregul orizont împlinitor al creației muzicale. Devine neîndoielnic faptul că, precum icoana care „amintește permanent de chipurile multe și diferite în care Dumnezeu a lucrat în lume, fiind istoria în imagini a mântuirii“¹⁰, întocmai și muzica revelatorie a textului sacru se vede aptă a plasa în prezent tainicul anamnetic al cuvântului cântat, care poartă cu sine mesajul puternic al Duhului.

Conștiința ortodoxă poartă pecetea comuniunii permanente a omului cu Dumnezeu, dar și cu sfinții Săi, sentiment provenit întâi de toate din „aspirațiile duhovnicești“ ale ființei umane, „îmbrăcate“ în Hristos prin Botez și pnevmatizate prin Taina Mirungerii, care se desăvârșesc în cânt prin credința împreună-slujirii cu ființele angelice. Astfel, întâlnirea liturgică dintre credincios și angelicul nevăzut, marcată prin cântarea Trisaghionului, a Heruvicului și a Imnului Serafimic care preced Epicleza Euharistică¹¹ în cadrul Sfintei Liturghii constituie certitudinea că „îngerii și oamenii au împărțit dintotdeauna spațiul bisericii, umplându-l cu psalmodiere“¹².

În ceea ce-l privește pe creștinul român, trăirea comunitarului liturgic¹³ în cadrul cultului s-a văzut asumată și manifestată neîncetat în viața de zi cu zi¹⁴, iar muzica a reprezentat una dintre modalitățile

---

9. Ne referim aici îndeosebi la imnografia de origine siriacă, al cărei principal reprezentant este Sfântul Efrem Sirul.

10. Pr. Viorel SAVA, „Cântarea și arta bisericească în tradiția bizantină. Locul și semnificațiile lor în cadrul cultului divin“, în: „În Biserica Slavei Tale“. *Studii de teologie și spiritualitate liturgică*, vol. IV, Doxologia, Iași, 2021, p. 269.

11. Vezi: Mihail JELTOV, „Momentul prefacerii euharistice în gândirea bizantină“, în: *Studii Liturgice contemporane. Colecție de traduceri*, vol. 1, Doxologia, Iași, 2021, pp. 73-108.

12. Amy GILLETTE, „The music of angels in Byzantine and post byzantine art“, https://www.academia.edu/37884391/The_Music_of_Angels_in_Byzantine_and_Post_Byzantine_Art_2018, accesat la 03.06.2023.

13. Vezi: Susan ASHBROOK HARVEY, „Music as liturgy: models from ancient syriac christianity“, în *Journal of the international society for orthodox church music*, vol.4, 2 (2020), <https://journal.fi/jisocm/issue/view/69499>, accesat la 01.06.2023.

14. Vezi: Pr. Dumitru STĂNILOAE, „Ortodoxie și națiune“, în: *Ortodoxie și românism*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1939, pp. 5-34.

prin care s-a putut porni la „românizarea cântării”¹⁵. Acest fapt a contribuit semnificativ la realizarea marilor deziderate istorice¹⁶, știut fiind faptul că tezaurul livresc al Bisericii, prin răspândirea cărților de cult în limba română, precum și a cântărilor de strană care purtau pecetea tainicului cuprins în „biografia cuvântului românesc”¹⁷, a generat nașterea unei conștiințe comune a românilor, altoită pe Crucea lui Hristos, care a condus în final la ceea ce se cunoaște astăzi ca fiind actul istoric de la 1 Decembrie 1918. Prin urmare, la realizarea directă sau indirectă a acestui ideal au contribuit și o serie de personalități din zona istorică a Banatului, printre care și compozitori, care au îmbogățit cultura muzicală, atât prin repertoriu laic, dar și prin compunerea unor texte de factură liturgică.

Având în vedere aspectele descrise mai sus, se impune a menționa faptul că prin studiul de față urmărim reliefarea unor chipuri de personalități provenite din vestul țării noastre, prin contribuția cărora muzica bisericească de astăzi se bucură de recunoaștere internă și internațională¹⁸.

Înainte însă de a pune în lumină profilurile avute în vedere, se cuvine a face scurte referiri la specificul muzicii de strană provenite din zona de vest a României.

„Note biografice” ale muzicii bisericești de la granița de vest a țării

Asemenea tuturor provinciilor istorice ale țării noastre care au furnizat culturii naționale o amplă și bogată moștenire, la rândul său, Banatul s-a dovedit a fi unul dintre ținuturile românești care, deși tre-

15. Vezi despre: Petrică Aurelian COVACIU, „«Românirea» cântărilor bisericești -Act de împrumut a limbii române în cultul ortodox”, în: *Studia Universitatis Septentrionis. Theologia Orthodoxa* 2:105-119, <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=588198>, accesat la 20.05.2023.

16. Este cunoscut faptul că unitatea de limbă și de credință a poporului român (act materializat sublim la 1 Decembrie 1918) s-a realizat și datorită circulației cărților de cult între credincioșii diferitelor provincii românești.

17. Constantin NOICA, *Cuvânt împreună despre Rostirea Românească*, Editura Humanitas, București, 2021, p. 58.

18. Este cunoscut faptul că s-a bucurat de o apreciere deplină, mai ales în Statele Unite ale Americii.

cut în mod succesiv prin sfera de influență orientală și europeană¹⁹, și-a păstrat activă conștiința românească, împărtășind-o celorlalte provincii românești drept parte a specificului său cultural și intelectual, deopotrivă. Din acest proces de formare și dezvoltare culturală a Banatului nu a lipsit nici muzica, fie ea de conținut laic sau profund duhovnicesc. În acest sens, preotul și profesorul clujean Vasile Stanciu afirma într-unul dintre articolele sale că „Banatul a adus în cultură o notă de originalitate, mai ales sub aspectul muzicii”²⁰. Acest lucru s-a datorat mai ales faptului că „muzica de strană a constituit o preocupare de căpetenie a românilor din Banat”²¹, conform muzicologului Viorel Cosma (1932-2017). Forța unificatoare a muzicii ortodoxe bisericești din Banatul aflat sub ocupație străină în secolul al XIX-lea, conform profesorului Ioan Ardereanu, avea să reprezinte

„unul din elementele principale de creare (acolo unde era cazul), de susținere și de întărire a luptei pentru deșteptarea conștiinței naționale românești, luptă desăvârșită în înfăptuirea României Mari”²².

În același timp, muzica de factură corală din zona de vest a țării²³ s-a impus în mod pregnant în ortodoxia românească aproximativ pe la mijlocul secolului al XIX-lea, așa cum reiese din cele confirmate de cunoscutul slujitor al catedrei de muzică bisericească de la Facultatea de Teologie din București Nicu Moldoveanu²⁴. Un detaliu relevant din acest punct de vedere privește faptul că, în Banat, un rol important în procesul de afirmare a muzicii corale în sânurile comunităților

---

19. În perioada 1552-1716 Timișoara s-a aflat în sfera de influență turcească, iar din 1716 până la Marea Unire, în zona de decizie a Imperiului Habsburgic.

20. Vasile STANCIU, „Profesorul, cântărețul și dirijorul Atanasie Lipovan”, în *Mitropolia Banatului*, 1-2 (1985), p. 44.

21. Ion Alexandru ARDEREANU, „Crâmpoie de istorie a muzicii bisericești ortodoxe din Banat de la începuturile ei până la mijlocul secolului al XIX-lea”, în *Revart*, 2:9-16, p. 13, <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=479734>, accesat la 15.05.2023.

22. I. A. ARDEREANU, „Crâmpoie de istorie a muzicii bisericești ortodoxe din Banat...”, p. 14.

23. Vezi: Ciprian Cătălin ROMAN, „Creația corală religioasă a compozitorilor bănățeni în prima jumătate a secolului XX”, în *Revart*, 3:81-87, <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1083039>, accesat la 01.06.2023.

24. Pr. Nicu MOLDOVEANU, *Istoria muzicii bisericești la români*, Editura Basilica, București, 2010, p. 207.

românești l-au avut așa-numitele *musikverain-uri* sau „societăți” / „reuniuni muzicale” ale românilor, înființate după modelul austriac, respectiv german²⁵. Una dintre primele astfel de „reuniuni” a luat naștere la Lugoj, în anul 1840, sub influență sârbească, și s-a manifestat prin preluări din repertorii străine, la care se adapta o traducere a textului în limba română.

Într-unul dintre studiile recente de profil²⁶ se afirmă faptul că în Vechiul Regat și în Moldova, regiuni care au avut, chiar vasale fiind, o anumită autonomie, muzica bizantină practică original s-a putut păstra, în timp ce:

„[...] în cazul teritoriilor care au fost aproape 1000 de ani sub ocupație străină, din cauza aspectelor social-politice derivate din această stare de lucruri, s-au dezvoltat (în cazul Ardealului, Crișanei și Maramureșului), respectiv s-au împrumutat (în cazul Banatului și a Crișanei de Sud, de la sârbi), alte variante de muzică bisericească”²⁷.

În acest context, muzica bisericească de strană din vestul țării se împarte în două subregiuni identitare: în județul Arad predomină varianta lugojană, în fapt cea notată de Trifon Lugojan și predecesorii săi, iar în județele Timiș și Caraș-Severin predomină

„varianta denumită propriu-zis, dar inexact, întrucât restrânge o realitate muzicală la o sferă geografică mult mai mică decât cea reală – *bănățeană* sau varianta de Timișoara-Caransebeș”²⁸.

Însă, urmărind întreaga evoluție a muzicii în această zonă²⁹, acuratețea științifică impune mai degrabă titulatura de *Muzică bisericească din Serbia, Banat și Crișana*, întrucât

25. Ioan TOMI, *Introducere în Istoria Muzicii Românești*, Editura Eurobit, Timișoara, 2003, p. 66.

26. Veronica Laura DEMENESCU, Ion Alexandru ARDEREANU, Adrian BOBA, „Muzica bisericească ortodoxă din Banat privită din perspectiva osmozei culturale balcanice”, în: *Revart*, 2:35 – 45, <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=901493>, accesat la 01.06.2023.

27. V. L. DEMENESCU, I. A. ARDEREANU, A. BOBA, „Muzica bisericească ortodoxă din Banat...”, p. 43.

28. V. L. DEMENESCU, I. A. ARDEREANU, A. BOBA, „Muzica bisericească ortodoxă din Banat...”, p. 43.

29. Vezi: Nicolae BELEAN, *Cântări bisericești tradiționale*, Editura Marineasa, Timișoara, 32009.

„delimitează în mod corect teritoriul real de existență a sa [...] precum și realitatea istorică de a fi preluată și datorită vicisitudinilor îndurate de românii din vestul țării de-a lungul secolelor, de la sârbi și difuzată ulterior prin Banat spre sudul Crișanei“³⁰.

În altă ordine de idei, trebuie specificat faptul că prin prisma condițiilor social-culturale și istorice deosebite, popoarele sud-est europene au adoptat și adaptat muzica religioasă bizantină „potrivit simțirii și gândirii lor muzicale specifice“. În felul acesta, ea a primit „o expresie și o dimensiune nouă, o individualitate specifică, originală și proprie popoarelor care au adoptat-o“³¹.

Acest proces a căpătat note specifice atât la nivel național, cât și la nivel provincial. În acest fel, Banatul, asemenea celorlalte regiuni, și-a amprentat muzica bisericească cu o serie de caractere sau modele proprii, pe care Terențiu Bugariu le numește: *glasul propriu*, numit însuși glas, echivalent stilului stihiraric, *glasul stihoavnei*, echivalent stilului irmologic și *glasul troparului*, echivalent tot stilului irmologic³². De asemenea, Timotei Popovici (1870-1950) apreciază că

„fiecare dintre cele opt glasuri are de regulă două sau trei melodii mai mult sau mai puțin diferite care sunt numite: *însuși glasul, melodia troparului și melodia antifonului*“³³.

Aceeași clasificare este făcută și de cunoscutul muzician Dimitrie Cunțan³⁴. La rândul său, un alt autor, Aurel Popovici (1863-1917) clasifică genul bănățean în următoarele modele: melodia glasului, melodia antifoanelor, melodia troparelor și, în plus, melodia podobiilor.

30. V. L. DEMENESCU, I. A. ARDEREANU, A. BOBA, „Muzica bisericească ortodoxă din Banat...”, p. 44.

31. V. L. DEMENESCU, „Specificul creației compozitorilor bănățeni din prima jumătate a secolului XX în contextul creației muzicale românești și europene a aceleiași perioade”, în *Studii de Știință și Cultură*, 03 (14):47-51, p. 48, <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=134708>, accesat la 02.06.2023.

32. Adrian Călin BOBA, *Muzica bisericească românească din Banatul istoric*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2020, p. 61.

33. V. L. DEMENESCU, „Specificul creației compozitorilor bănățeni...”, p. 49.

34. Vezi: Pr. Vasile GRĂJDIAN, Pr. Sorin DOBRE et alii, *Cântarea liturgică ortodoxă din sudul Transilvaniei. Cântarea tradițională de strană în bisericile Arhiepiscopiei Sibiului*, Editura Universității „Lucian Blaga” Sibiu, 2007, pp. 64-77.

Aspectele evocate alcătuiesc parte din corpusul identitar muzical bisericesc din zona Banatului, prin prisma cărora o serie de personalități aveau să se consacre în spațiul românesc și nu numai. În rândurile ce urmează vom recurge la alcătuirea succintă a profilului biografic, dar și componistic al unora dintre muzicienii locali care s-au aplecat cu dragoste asupra repertoriului eclesial ortodox, oferindu-i noi și noi înfățișări prin sunet și trăire.

Chip, cult și muzică

În demersul nostru se impune întâi de toate a evoca personalitatea marelui dascăl, sacerdot și compozitor **Timotei Popovici**, cel care pe perioada studenției sale la Caransebeș, la Institutul Teologic înființat de episcopul Ioan Popasu, avea „să pună pe note pentru prima oară cântările bisericești specifice Banatului”³⁵. A studiat la Iași alături de Gavriil Musicescu, unde a dobândit cunoștințe muzicale capabile a-i schimba viitorul³⁶. Ajuns în 1899 la catedra de muzică a Facultății de la Sibiu, unde l-a înlocuit pe Gheorghe Dima, Timotei Popovici s-a dovedit a fi un înzestrat pedagog, care uneori

„sacrifică scopul didactic al lecției și transforma ora de muzică fie într-o adevărată predică moralizatoare, fie într-o lecție de patriotism sau de bună purtare în societate”³⁷.

În același timp s-a dovedit a fi și un ilustru dirijor, compozitor și cercetător. În ceea ce privește piesele religioase, cele mai importante compoziții au vizat cântări precum: *Câți în Hristos v-ați botezat*, *Cuvinne-se cu adevărat*, *Irmosul Paștilor*. Colecția de carte muzical-religioasă cuprinde, printre altele, și următoarele titluri: *Cântările Liturghiei pe trei voci egale*, Sibiu, 1902 și Viena, 1908; *Cântările Liturghiei pentru cor mixt*, Sibiu, 1943; *Florile dalbe. Colecțiune de colinde și cântece de*

---

35. Ștefan MĂRCULAȚ, „Timotei Popovici, geniul muzicii corale din Transilvania”, în: *Ziarul Lumina*, <https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/an-omagial/timotei-popovici-geniul-muzicii-corale-din-transilvania-178587.html>, accesat la 03.06.2023.

36. Gheorghe ȘOIMA, „Centenarul «Timotei Popovici»”, în *Mitropolia Ardealului*, nr. 11-12 (1970), p. 888.

37. Ș. MĂRCULAȚ, „Timotei Popovici...”.

stea pentru cor mixt și bărbați, Sibiu, 1945; *Carte de cântece*, Sibiu, 1923; *Cântece naționale*, Sibiu, 1920.

Prin întregul său tezaur muzical, Timotei Popovici a rămas „o personalitate culturală și bisericească vie și acum prin cântările sale“³⁸, care sunt interpretate în bisericile ortodoxe și astăzi, îndeosebi în Ardeal și Banat.

Unul dintre simbolurile muzicale bănățene este și **Nicolae Popovici** (1857-1897), cel care, datorită calităților muzicale, dar și forței creatoare în spațiul sunetului avea să devină un reper deplin pentru muzica din Banat și Transilvania. Școlit la Leipzig și Viena, Nicolae Popovici devine inițial profesor de muzică la catedra Institutului Teologic-Pedagogic din Caransebeș. Se bucură, totodată, de postura de solist la Viena, între anii 1886-1887. Itineranța sa muzicală se prelungește în Sibiu și Brașov, sub conducerea lui Gheorge Dima, unde timp de mai mulți ani dezvoltă o muncă intensivă atât ca profesor și dirijor de cor, cât și ca adevărat creator de compoziții de mare valoare³⁹.

Referindu-ne la aspectele muzicale sacre, lui Nicolae Popovici îi este atribuită prelucrarea unor piese precum: *Cari pre heruvimi*, *Astăzi prorocirile*, *Împărate Ceresc* etc⁴⁰.

Un alt reper al muzicii românești originar din Banat este și binecunoscutul compozitor **Ion Vidu** (1863-1931), care, asemenea lui Atanasie Lipovan, avea să se remarcă mai întâi din postura de „învățător confesional“. La rândul său, om de carte, Vidu devine la 1 februarie 1884 titular al catedrei de muzică la „Preparandia“ din Arad. Din postura de om talentat și asiduu dedicat muzicii se bucură de o serie de cursuri sub îndrumarea lui Nicolae Popovici și Gavril Musicescu, alături de care petrece un an intensiv de cursuri menite a-l ajuta să se perfecționeze în plan muzical. La presiunea popoului care îl aprecia foarte mult, autoritățile de stat, prin Ministerul Instrucțiunii Publice, îl vor numi pe Ion Vidu în funcția de inspector pentru muzica instrumentală și vocală din întreaga țară.

---

38. Ș. MĂRCULAȚ, „Timotei Popovici...“.

39. Pr. M. BRIE, „Pagini din trecutul muzical bănățean. Chipuri de înaintași“, în: *Altarul Reîntregirii*, 3:88-94, p. 90, <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=68738>, accesat la 02.06.2023.

40. Pr. M. BRIE, „Pagini din trecutul muzical bănățean...“, p. 91.

În compozițiile sale proprii sau prelucrările de muzică religioasă, Vidu considera că în prim plan

„trebuie să existe prelucrarea materialului deja existent, iar acest material trebuie să fie supus intervenției componistice într-o așa manieră, încât să nu îi fie afectată ireparabil apartenența la Muzica autentică de Tradiție Bizantină din Banat, evitându-se astfel transformarea compoziției din *muzică autentică* în *muzică inspirată* din Muzica Ortodoxă Bănățeană de Tradiție Bizantină”⁴¹.

O lucrare importantă în plan religios o reprezintă *Cântări vechi funebre*, apărută în anul 1904 la Caransebeș, în care autorul expune o serie de intervenții muzicale personale asupra cântărilor de la înmormântare, îndeosebi în ce privește condacul *Cu sfinții odihnește*, precum și *Apostolul*, *Veșnica pomenire*, *Sfinte Dumnezeule*⁴², dar și răspunsurile intervenite de-a lungul ecteniilor cuprinse în cadrul slujbei. Această alcătuire se vede a fi evaluată în zilele noastre drept una “ce prezintă importanță nu doar pentru muzica corală românească, ci și pentru istoria muzicii bisericești din țara noastră”⁴³.

În altă ordine de idei, opera religioasă a lui Ioan Vidu se completează cu o serie de creații corale pentru coruri bărbătești și coruri mixte. Dintre cele corale bărbătești, amintim aici: *Cântări funebre* – 4 voci; *Împărate ceresc*; *Liturghia Sfântului Ioan Chrisostom pentru centrele parohiale și popor*, Râmnicu Vâlcea, Tiparul Tipografiei Cozia, 1930; *Psalmul 26*, *Vecinica pomenire*, *Născătoare de Dumnezeu*⁴⁴. Cu privire la creațiile dedicate corurilor mixte, pot fi menționate următoarele cântări: *Cu sfinții*, *Ecteniile funebre*, *Împărate ceresc*, *În Iordan*, *Irmo-*

41. I. A. ARDEREANU, „Compozitorul Ion Vidu la 90 de ani de la trecerea la cele veșnice: Lucrarea *Cântări vechi funebre* (I)”, în: *Revert*, 2:139-149, p. 141, <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=997048>, accesat la 12.06.2023.

42. I. A. ARDEREANU, „Compozitorul Ion Vidu la 90 de ani de la trecerea la cele veșnice: Lucrarea *Cântări vechi funebre* (II)”, în: *Revert*, 3:94-105, <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1006867>, accesat la 11.06.2023.

43. I. A. ARDEREANU, „Compozitorul Ion Vidu la 90 de ani de la trecerea la cele veșnice (I)...”, p. 142.

44. A. C. BOBA, „Personalități muzicale din Banat și Crișana în secolul XIX-XX”, în: *Revert*, 2:87-99, pp. 93-94, <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=997035>, accesat la 01.06.2023.

*sul de Paști, Irmosul Botezului, Irmosul Floriilor, Irmosul Întâmpinării Domnului, Isaia dăntuiește, Liturghia Sfântului Ioan Chrisostom pentru cor mixt, Liturghia Sfântului Ioan Chrisostom pentru școlari, Liturghia Sfântului Vasile (Sfânt și Pre Tine)*⁴⁵.

Tuturor acestor perle muzicale datorate posterității de marele Ion Vidu se adaugă, cum este și firesc, un amplu registru creațional laic, fapt ce oferă compozitorului evocat un loc aparte în rândul românilor de seamă, care prin întreaga lor activitate nu doar că au valorificat tradiția și cultura românească autentică, dar le-au îmbinat perfect cu germeii sufletești ai acestui neam și a păstrat valoarea de credință absolută în Preasfânta Treime-Dumnezeu.

Tot aici îl amintim și pe profesorul și dirijorul **Petre Ciorogariu** (1870-1909), cel care, culegând folclor din Ardeal, Banat și Muntenia l-a împărțit în mai multe colecții, care au cuprins și *Colinde și cântece de stea*⁴⁶.

O altă figură de marcă, parte dintre portretele relevante pentru demersul de față îl vizează pe compozitorul **Atanasie Lipovan** (1874-1947), care în calitatea sa inițială de dascăl confesional avea să sădească în conștiințele românilor „duhul dragostei de țară și lege”⁴⁷, devenind parte a acelor nemuritori și neuitați învățători, „meșteri neîntrepuți în cântarea și tipicul Bisericii”⁴⁸, care au trudit cu elan și pasiune

„pentru ca fiii acestui popor să nu mai fie neștiutori de carte, ci să crească conștienți că duhul învățaturii le fortifică duhul frățietății, al echilibrului, al înțelepciunii, virtuți ale neamului din care s-au plămădit”⁴⁹.

Trudind la Arad cu Trifon Lugojan (1874-1948), profesorul Atanasie Lipovan este inițiatorul corului „Armonia”, primul cor intelectual românesc. Referitor la contribuția acestuia în planul cântului cultic trebuie spus faptul că profesorul Lipovan a fixat pe note cântarea

45. A. C. BOBA, „Personalități muzicale din Banat și Crișana...”, pp. 94-95.

46. Pr. M. BRIE, „Pagini din trecutul muzical bănățean...”, p. 92.

47. V. STANCIU, „Profesorul, cântărețul și dirijorul Atanasie Lipovan”, p. 44.

48. V. STANCIU, „Profesorul, cântărețul și dirijorul Atanasie Lipovan”, p. 44.

49. V. STANCIU, „Profesorul, cântărețul și dirijorul Atanasie Lipovan”, p. 44.

tradițională bisericească în scopul „de a fi învățată și cântată corect și pentru a-i feri pe cântăreții bisericești de greșeli asupra textelor ce trebuie cântate la serviciile divine”⁵⁰. În demersul său s-a aplecat asupra a numeroase texte din Octoih, Molitfelnic, Mineie, Triod, Penticostar, punându-le în valoare calitatea teologică, dar și interpretativă. De asemenea, preocuparea sa asupra muzicii cultice cuprinde, printre altele, și: *Cele opt glasuri*, Arad, 1919; *Cele opt glasuri bisericești aranjate pe note liniare după vechile melodii utilizate în Banat și Crișana*, Arad, 1926; *Cântări bisericești*, Arad, 1927, 1936, 1937, 1938; *Cântări bisericești pentru toate sărbătorile de peste an*, întocmite pe baza vechilor melodii din Banat și Crișana, puse pe note liniare de Atanasie Lipovan, vol I, septembrie-noiembrie, Arad, 1944; *Cântări bisericești pentru toate sărbătorile de peste an*, vol. II, decembrie-februarie, Arad, 1946; *Cântări bisericești pentru toate sărbătorile de peste an*, vol. III, martie-mai, Arad, 1947; *Cântări bisericești pentru toate sărbătorile de peste an*, vol. IV, iunie-august, Arad, 1947⁵¹. Tuturor acestora li se adaugă și o serie de melodii laice culese din popor.

După cum avea să afirme Filaret Barbu,

„pentru Banat, Atanasie Lipovan este unul din pleiada marelui Vidu, un pionier de cultură muzicală românească și un fidel propovăduitor al cântecului bisericesc”⁵².

După pensionare, din încredințarea ierarhului, Atanasie Lipovan a preluat conducerea școlii de cântăreți de la Timișoara, precum și strana catedralei de pe Bega.

Un chip căruia Banatul îi datorează parte din istoria sa muzicală este și dirijorul, profesorul și compozitorul **Iosif Velceanu** (1874-1937). El este cel care, conform recunoașterii majoritare a celor din această parte de țară, „a adus o importantă contribuție la cunoașterea istoriei, învățământului, muzicii, artelor plastice etc.”⁵³. Un detaliu de maximă

50. Ioan FARCA, „Compozitorul și cântărețul Atanasie Lipovan (1874-1947)”, în: *Mitropolia Banatului*, nr. 10-12, (1979), p. 712.

51. Mihai BRIE, „Promotori ai melosului bisericesc din Vestul țării. Atanasie Lipovan”, în: *Altarul Reîntregirii*, 3:109-116, <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=241966>, accesat la 12.06.2023.

52. V. STANCIU, „Profesorul, cântărețul și dirijorul Atanasie Lipovan”, p. 50.

53. Pr. M. BRIE, „Pagini din trecutul muzical bănățean...”, p. 94.

relevantă îl constituie contribuția acestuia la înființarea, cu sprijinul lui Ion Vidu și Filaret Barbu, a *Asociației Corurilor și Fanfarelor Române din Banat* (1922-1931), fapt ce a condus la existența unui foarte mare număr de coruri bisericești rurale, precum și a unui număr însemnat de fanfare, care au făcut istorie în această parte de Românie, și nu numai.

O altă personalitate marcantă provenită din vest, cu largi preocupări asupra cântului laic, dar și eclesial, este **Sabin Drăgoi** (1894-1968). Fiu de cantor, acesta a fost deprins, încă de la vârstă fragedă, cu principalele repere ale credinței ortodoxe, precum și cu acele aspecte care țin de muzica de profil.

Sabin Drăgoi, ca personalitate complexă, „a lăsat în urma sa o operă întinsă și variată prin care și-a înscris numele în cartea de aur a istoriei muzicii universale“. În același timp,

„transplantarea acestui talent deosebit pe meleagurile fertile ale Banatului a avut drept consecință îmbogățirea simțitoare a mijloacelor expresive, ridicând muzica bănățeană pe înaltele culmi ale culturii europene“⁵⁴.

Aplecat spre o varietate muzicală care a cuprins și muzică de operă, muzică simfonică, muzică de cameră, corală, precum și muzică de film⁵⁵, compozitorul Sabin Drăgoi și-a îndreptat atenția și asupra muzicii religioase. În acest sens amintim: *Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur pentru cor de bărbați* în mi minor, *Liturghia în Fa major pentru cor mixt*, concertele *Acestea zice Domnul; Doamne, buzele mele vei deschide, Să se umple gurile noastre*⁵⁶. Liturghia în Fa major reprezintă „cea

---

54. Veronica DEMENESCU, „Direcții în muzica lui Sabin V. Drăgoi“, în: *Revart*, 2:50,70, pp. 50-51, <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=997027>, accesat la 12.06.2023.

55. Pentru lista completă, a se vedea: Viorel COSMA, *Muzicieni din România. Lexicon bio-bibliografic*, vol. II, Editura Muzicală, București, 1999, pp. 238-242; Mircea STURZA, „Creația corală de factură religioasă a compozitorului Sabin Drăgoi“, în: *Revart*, 1:76-80, p. 79, <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=837438>, accesat la 10.06.2023.

56. Paraschiv Cristian MIHAIL, „Un secol de muzică românească: Gavriil Musicescu, Sabin Drăgoi, Paul Constantinescu și Ion Popescu-Runcu. Exponenți de marcă ai muzicii corale românești“, în: *Studia Theologica Orthodoxa Doctoralia Napocensia* 02:270-282, p. 276, <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=831792>, accesat la 10.06.2023.

mai importantă lucrare religioasă a compozitorului, în care dă dovadă de un mare meșteșug artistic⁵⁷. De asemenea, se cuvine a sublinia aici faptul că Liturghia pentru corul de bărbați este dedicată Patriarhului României de atunci, Miron Cristea⁵⁸. O a treia compoziție liturgică este așa numita *Liturghie populară*, pentru cor bărbătesc, inspirată din cântările străvechi bisericești, astfel denumită cu scopul de a fi „o lucrare accesibilă și pe înțelesul tuturor”⁵⁹.

Este de remarcat faptul că „perioada timișoreană (1924-1950) este, fără îndoială, cea mai prolifică în domeniul creației și esențială pentru definirea stilului propriu”⁶⁰ al lui Sabin Drăgoi.

Relevant totodată devine faptul că întreaga creație cultică a lui Sabin Drăgoi demonstrează că autorul, „dând dovadă de o nobilă inspirație și de o rară originalitate, a reușit să impresioneze și să transmită acel fior sfânt sufletelor oamenilor”⁶¹.

Tot din Banat, originar din zona Caransebeșului este și profesorul și dirijorul *Dimitrie Cusma* (1909-1992), cel care, preocupat a pune în valoare repertoriul muzical eclezial, „notează melodiile bisericești de strană, căutând linia autentică a elementelor tradiționale, îndepărtând excesele”⁶².

Dintre compozițiile de referință pentru demersul de față, aducem aminte de: *Cântările Sfintei Liturghii*, pentru cor mixt, Timișoara, 1984; *Cântări bisericești*, Timișoara, 1980; *Imne liturgice* pe melodiile glasurilor 1, 2, 4 pentru cor mixt/bărbătesc; *Cele 8 glasuri* fixate în notațiune liniară, Caransebeș, 1934; *Serviciul prohodului, Mărire întru cei de sus*, pentru cor bărbătesc/mixt; *Cu trupul lui Hristos* pentru cor mixt⁶³. Este

57. Mircea STURZA, „Creația corală de factură religioasă a compozitorului Sabin Drăgoi”, p. 79.

58. Mircea STURZA, „Creația corală de factură religioasă a compozitorului Sabin Drăgoi”, p. 79.

59. Mircea STURZA, „Creația corală de factură religioasă a compozitorului Sabin Drăgoi”, p. 80.

60. Mircea STURZA, „Creația corală de factură religioasă a compozitorului Sabin Drăgoi”, p. 79.

61. Mircea STURZA, „Creația corală de factură religioasă a compozitorului Sabin Drăgoi”, p. 80.

62. A. C. BOBA, „Personalități muzicale din Banat și Crișana...”, p. 91.

63. A. C. BOBA, „Personalități muzicale din Banat și Crișana...”, p. 91.

de la sine înțeles faptul că acestor repere li se adaugă și altele, atât cu destinație sacră, cât și laică.

Acestora li se mai adaugă și nume precum **N. Oancea, Al. Ziara, Vadim Șumski**.

Cunoscut ca spațiu multiethnic și pluriconfesional, Banatul și-a îmbogățit spectrul muzical ortodox și prin contribuția nemijlocită a unor nume de origine sârbă, care au fidelizat conștiința textului cultic ortodox unei linii muzicale capabile a pune în valoare această zonă geografică.

Dintre cei mai importanți autori de muzică sacră din Serbia, a căror influență s-a regăsit ulterior și în manifestarea cultică a sârbilor din Timișoara, se cuvine a-l aminti în primul rând pe compozitorul sârb **Kornelije Stankovic** (1831-1865), cel care „a notat pentru prima oară într-o formă de scriere modernă“ cântarea bisericească⁶⁴. Cei mai importanți urmași ai lui Stankovic sunt compozitorii **Josif Marinkovic**, dar mai ales **Stevan Stojanovic Mokranjac**.

Contribuția acestora s-a dovedit a fi de maximă relevanță și pentru viața bisericească sârbă din Timișoara, acolo unde episcopi precum: Petar Petrovic (1786-1800), Jerotej Multibaric (1799-1858) și Mitropolitul Samuel Masirevic (1803-1870) au dus mai departe creația muzicală de origine sârbă. Acestor ierarhi li se adaugă și învățătorul și muzicianul **Spiridon Trbojevic Nikola Durkovic**⁶⁵.

Concluzii

Urmărind firul descriptiv al prezentului material, se desprind câteva gânduri conclusive. Primul dintre acestea are în vedere faptul că muzica bisericească din Banat se dovedește a fi profund marcată de o linie de originalitate, care rămâne totuși fidelă structurii bizantine. În al doilea rând, întreaga pleiadă de personalități pe care Banatul le-a cunoscut în viața sa muzical – cultică s-au dovedit atât păstrătoare ale specificității muzicale locale, cât și înnoitoare ale chipului acesteia, cu

---

64. A. C. BOBA, „Episcopia Sârbă de Timișoara: aspecte ale continuității din punct de vedere al muzicii bisericești“, în *Revart*, 2:29-38, p. 32, <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=912438>, accesat la 03.06.2023.

65. A. C. BOBA, „Episcopia Sârbă de Timișoara...“, p. 38.

deplină fidelitate față de conținutul teologic și religios pe care le-au cuprins creațiile lor. În același timp se impune a scoate în evidență faptul că viața bisericească din vestul României se arată a fi una autentică, fidelă valorilor nealterate ale Ortodoxiei, cea care prin cântul umbrit de Duh a redat ecourile veșnice ale tainelor sale, devenind astfel izvor de „voce divină” pentru credincioșii fideli învățaturii ortodoxe moștenite de la sfinți.